

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

Torsten Pettersson: *Literary Interpretation; Current Models and a new Departure*. Åbo Academy Press. Åbo 1988.

I litteraturvetenskapen av idag – särskilt den internationella – är begreppet tolkning föremål för ett livligt intresse. Tolkningsproblematiken har sin naturliga plats i den pågående teoretiska diskussion, där frågor som de följande ställts och ställs; vad är litteratur? Kan vi definiera litteraturstudiets undersökningsföremål på vetenskapligt rationell grund? Förmår de olika teoretiska paradigmen som avlöser varandra i en strid ström ens fastlägga begreppet litteratur? Finns det litteraturvetenskapliga metateorier som förmår upprätta en i rimlig mening uttömmande poetik eller måste litteraturvetenskapen uppfattas som metodpluralistisk eller tvärvetenskaplig till sitt väsen? Finns alls litteraturvetenskaplig teori i egentlig bemärkelse, eller är det litteraturvetenskapliga studiet helt eller delvis maskerad litteraturkritik på evaluativ basis? Vad är betydelse egentligen? Kan textbetydelse definieras och fastställas intersubjektivt och vetenskapligt (vad nu det är), eller är den definitionsmässigt subjektiv och omöjlig att verifiera eller falsifiera på induktiv basis? Vad är egentligen tolkning? Kan man – och i så fall hur – legitimeras och acceptera divergerande tolkningar av en och samma litterära text som god humanistisk vetenskap? Bl. a. det senare diskuterar Torsten Pettersson (nedan TP) i sin korta men täta framställning.

I det första kapitlet avhandlar TP tolkningens logiska status. Inledningsvis konstaterar han, att det litteraturvetenskapliga tolkningsarbetet präglas av starkt diversifierade resultat. Ibland går skiljaktigheterna så långt, att tolkningarna blir oförenliga. Han ser ett problem i de inkompatibla lösningarna: »How can a discipline which cannot in principle attain to truth, or which creates its own object, lay claim to vigour and rationality?» (s. 12)?

Det blir då viktigt för alla som engagerar sig i tolkning av litterära verk att vara klara över tolkningens logiska natur. De interpretativa möjligheter som bjuds är tre och de utesluter varandra. Vissa teoretiker hävdar, att tolkningar är »logically analogous to descriptive statements referring for instance to physical objects» (s. 11). De är sanna eller falska och de belyser skilda sidor hos de texter som avhandlas.

Detta svär mot den hållning som en andra grupp teoretiker intar. De håller med om att tolkningarna avser texten i fråga men hävdar att de inte är sanna eller falska utan mer eller mindre »adekvata», »plausibla» o. dyl., eftersom »they include substantial elements which cannot be reduced to description» (ibid).

En tredje grupp vänder sig mot allt detta: tolkning är inte referentiella, verket skapas av tolkningen. I förlängningen möter då frågeställningen: kan inkompatibla tolkningar accepteras? Enligt den första gruppen teoretiker är svaret naturligtvis nej. För den tredje saknar frågeställningen relevans: eftersom »the work is no fixed entity, there is /.../ nothing for interpretations to be incompatible about».

För den andra gruppen är saken likaledes klar: »even fully acceptable interpretations may on occasion be logically incompatible and /.../ this indicates that they differ logically from descriptive statements which obey the law of contradiction» (ibid.).

Efter dessa exempel, vilka TP låter ackompanjeras av några lätt syrliga påpekanden om hur dålig exemplifikationen är i de sammanhang, där olika storförheters tolkningar och tolkningsprinciper vädras, finner han för gott att övergå till bokens andra avsnitt. Grays välkända »Elegy written in a Country Churchyard» (1753) tillfredsställer TP:s krav på relativ korthet och frånvaro av textkritisk oenighet om textvarianter. Efter att ha presenterat texten går TP in på »Principles of Acceptability». De är »coherence», »interest», »correspondence» och »comprehensiveness» och utgör de hjälpmedel som står forskaren till buds, då han har att avgöra hurvida en tolkning är acceptabel. »Coherence» avser textens inbördes sammanhang och »correspondence» förhållandet mellan text och referent. »Interest» definieras enligt följande: »The theme must be sufficiently 'interesting', i. e. it must be the kind of serious statement about human psychology, society, moral or metaphysical questions which is considered worthy of literary treatment» (ibid.). »Comprehensiveness» bestäms så av den ständiga frågan: »är för mycket utelämnat?»

Med dessa – i mitt tycke – väl vaga kriterier som hjälp granskar så TP fyra tolkningar av Grays dikt. Hans undertitlar visar på den betydande tolkningsdivergens som föreligger: »Lonsdale: Escape from Isolation to Sympathy», »Weinbrot: From Social Dissatisfaction to Quiet Contentment», »Logsdon: From Affinity to Imagined Union» och »Wright: Stillness versus Activity».

Då TP tar ställning till de olika tolkningarnas fel och förtjänster utgår han från sina egna kriterier på ett i allt väsentligt invändningsfritt vis. Bekymmersamt är blott, om man kan ansluta sig till TP:s sofistikerade »common-sensemetod». Problemet är det starkt evaluativa inslaget och det faktum att TP knappast i någon högre grad ser på sin egen verksamhet utifrån någon slags »misstänksamhetens hermeneutik».

Den tredje delen i TP:s bok bär den överordnade titeln »The Description Model» och bärs upp av fem avsnitt, där »the Complementary Thesis», »Ambiguity», »Attempts at Selection», »Attempts at Combination» och »Different Assumptions» avhandlas.

Monroe Beardsley förnekar i sin *The Possibility of Criticism*, att acceptabla tolkningar kan gå radikalt isär; om två tolkningar framstår som logiskt inkompatibla, följer med nödvändighet, att den ena är oacceptabel, dvs. fel.

För P.D. Juhl är begreppet »partial interpretation» viktigt; det förmår nämligen enligt honom förklara, varför skilda tolkningar av ett visst verk kan sägas vara korrekta: det litterära konstverket är så komplicerat, att uttolkaren nödvändigtvis måste ålägga sig en viss restriktivitet, välja en metod.

TP nämner i sammanhanget ännu en forskare, Sigfried Schmidt, ett av de största namnen inom »Empirische Literaturwissenschaft», för vilken »the insis-

tence on combinability springs from the conviction that every meaningful text is communicative and must have a well-formed and determinate deep structure to be coherent» (s. 49).

Beardsley och Juhl är av olika mening, när det gäller textintention, men båda menar att den litterära texten har en bestämd betydelse som låter sig friläggas. Schmidt, däremot, menar att »Polyfunktionalitet» är en av den litterära textens konstitutiva kvaliteter.

Gemensamt för dessa forskare blir då, att deras resonemang kan sägas exemplifiera vad TP benämner »The Complementary Thesis». För anhängare av denna tes är det litterära konstverket inte principiellt skilt från ett fysiskt objekt; samma strikta beskrivningskategorier gäller för dem båda.

Efter att ha låtit flera kommentatorer inom »skolan» passera revy och berört deras skilda an- och insatser stannar TP för att avvisa den komplementära tesen: han menar att dess företrädare ej förmår visa att tolkningsdiskrepanserna varit artschilda, partiella eller konventionella. Acceptabla tolkningar kan vara logiskt inkompatibla eller oförenliga av andra skäl utan att vila på inkompatibla antaganden.

TP går så vidare till en andra tolkningsmodell; »The Creation Model». För Susanne Feagin existerar inte det litterära konstverket, för henne finns inte karaktärer och händelser som identifierbara storheter oberoende av våra tolkningar av dem. Följaktligen finns det inget som ett tolkande yttrande kan denotera eller referera till. För henne blir tolkningen imaginativ snarare än analytisk, kreativ snarare än problemlösande. Här är man minst sagt långt från den etablerade litteraturvetenskapens metoder och epistemologi.

Beträffande tolkningarna av Grays elegi skulle då divergenserna uttolkarna emellan få sin förklaring i det faktum att de saknar gemensam referens och att de skapar i stället för att analysera. TP är noga med att betona, att det är ett empiriskt faktum att vissa tolkningar anses som mer lyckade än andra, vilket skulle tyda på att Feagin knappast har rätt. Hennes modell borde leda till en tolkningsrelativism av ohämmat slag, där inga tolkningar kan ges företräde framför andra. Det finns ju inget att kontrollera dem mot.

Stanley Fish försöker lösa problemet genom »the conventions of the interpretative community» till vilket alla textexegeter nödvändigtvis hör. TP är inte nöjd med detta; som exempel anför han den välkända tolkning Popes »Elegy to the memory of an Unfortunate Lady», vilken kan pröva på Grays elegi! TP menar att detta – förvisso absurda – förfaringssätt väl skulle rymmas inom ramen för Fishs metod; för den senare är det ju så att tolkare inte tolkar poem, de gör dem. TP är väl inte helt rättvis; Fish bortser knappast alldeles från verbal innebörd, vilket skulle utesluta sådana absurditeter som TP presenterar.

Han hävdar med eftertryck, att interpretativa påståenden är kognitiva, därför att verket åtminstone delvis existerar oberoende av tolkningen »as an entity to which the interpretation in some sense corresponds or seeks to correspond» (s. 81).

Det gör att man inte kan betrakta tolkningsoförenligheter som pseudoproblem (som man gör i kreativitetsmodellen) och inte heller förneka dem (som i den komplementära). Vad som behövs är enligt TP »conception of interpretation which remains cognitive, but does not posit the analogy of our knowledge of physical objects» (s. 82).

Dylika spörsmål tar han sig an i det femte avsnittet, »An Inference Model». TP gillar i hög grad Joseph Margolis försök att lösa problemet med den förkättrade tolkningsoförenligheten. Han ser tolkningar som logiskt svaga, dvs. de är snarare mer eller mindre plausibla än sanna eller falska. Därmed fjärrar han sig från komplementaritetstesen men kognitiviteten försvinner inte. TP är dock inte helt nöjd med Margolis' resonemang, utan han efterlyser en mer specifik tolkningsmodell som tillåter två oförenliga tolkningar möta kraven på plausibilitet. I sammanhanget drar han in några skiljaktiga tolkningar av den sjunde strofen i Grays elegi. Han finner att diskrepansen mellan uttolkarna inte betingas av de språkliga faktorerna utan av skilda uppfattningar av vad ordströmmen implicerar ifråga om attityd och världsuppfattning, m.a.o. den implicite författarens perspektiv.

För TP är tolkningen av litterära verk väsentligen urvalet och kombinationen av textuella implikationer, inte fastställandet av verbal innebörd. Hans resonemang erinrar i någon mån om sådana som förs inom textlingvistiken i fråga om den s.k. talaktsteorin – särskilt gäller det den pragmatiska flexibiliteten – men han avstår från att tillämpa den i sin tolkningsmodell.

TP laborerar med fyra implikationsmodeller:

1. *Openendedness.*

Antalet implikationer giltiga för en ordsekvens låter sig inte bestämmas/begränsas. Viktigt här, om jag förstår TP rätt, är att observera, att kontexten inte utgör någon fix referensram.

2. *Unpredictability*

Den givna textens variationsregister visar sig vara oförutsägbart. Om man tar elegins sjunde strof som exempel, så kan man inte dra några slutsatser om vilken den tredje tolkningen skulle bli, även om man känner två andra.

3. *Contingency of Occurrence.*

Implikationerna är kontextuellt bundna och låter sig inte automatiskt härledas blott ur den verbala innebörden. Detta innebär naturligtvis, att varje tolkning kan ifrågasättas genom att kontexten ändras/betraktas annorlunda. Betingelserna kan förändras både genom skiftet av yttre och inre kriterier, tolkningsstöd (»extrinsic, intrinsic interpretation»).

Argument som stöder ett dylikt skifte behöver inte bli ett argument gentemot en helt annan tolkning. TP exemplifierar detta med Lonsdale och Logsdon. Den senare behöver ej bekymra sig över den förras resonemang i fråga om str. 1–3, vilka utgör str. 7s kontext. Logsdon utgår ifrån en egen uppsättning implikationer ifråga om str. 1–3, så någon konflikt uppstår egentligen aldrig.

Detta är den avgörande skillnaden mellan fysiska objekt och litterära konstverk. De förra medger inte parallella beskrivningsarter; de senare gör det. Det-

samma måste då rimligen gälla exempelvis beskrivningen av historiska processer o.dyl. Man kommer således inte åt litterariteten via TPs implikationsmodell.

4. *Dependence of usage*. Det är denna faktor som begränsar tolkningsramen. Gränsen för vad implikationerna kan tillåtas rymma bestäms av /språkliga/konventioner och vad som anses möjligt eller brukligt i givna kontexter. TP exemplifierar sitt resonemang med Weinbrots läsning av elegins 11:e strof och menar att den senares tolkning måste avvisas, då den utgör ett flagrant brott mot den retoriska konventionen.

För TP existerar konstverket före tolkningen som »a range of possibilities delimited by its physical appearance and the public constraints on our apprehension of verbal meaning and implications». Han ser således litterära texter som logiskt svaga men kognitivt relevanta.

Till skillnad från bl.a. Culler ifrågasätter egentligen inte TP det meningsfulla i att lägga den ena tolkningen av ett litterärt verk till den andra i en aldrig sinande ström. Efter en hovsam kritik av dekonstruktivismen för att inte ta konsekvenserna av sin egen hållning konstaterar han – något mindre modest – att hans egen inferensmodell utgör »the outermost frame of the discipline» (s. 119). Denna hans fordran är ej ringa och hans anspråk synes väl stora i ljuset av att han knappast anstränger sig överhövan med att diskutera de teoretiker som representerar radikalt annorlunda metodgemenskaper än den som han – om än underförstått – verkar se som axiomatisk: tolkningen är litteraturvetenskapens mål och mening. Det är inte märkligt men en smula beklagligt: en redan värdefull bok skulle då haft ännu mer att erbjuda.

Ulf Malm

Nordens speglar. Förbindelser och paralleller mellan polsk och nordisk litteratur.

Av Andrzej Nils Ugglå

Rubriken – i polsk språkdräkt – utgör titeln på en i Polen nyutkommen bok.¹ Publikationen innehåller bidrag från en svensk-polsk litteraturkonferens som hölls i Warszawa 1986 i regi av Vitterhetsakademien och Instytut Badán Literackich (Institutionen för litterär forskning) vid Polska Akademien i Warszawa.

Konferensens huvudämne var litterär komparistik, och de ämnen som behandlades rörde jämförelseproblematik, påverkan, reception och kontakter. I fokus för forskarnas intresse stod under detta möte litteratur från romantiken till nutiden.

Volymen inleddes med fem uppsatser ägnade romaniken, den period som utgör själva begynnelsen av en försiktig litterär kontakt länderna emellan. På ett fascinerande sätt visar Maria Janion i sitt bidrag »Skalden såsom en romantisk poet»² den nordiska mytens intåg i Polen och dess betydelse för den inhemska litteraturen. Den ideologiska kris som hade

uppstått mot slutet av upplysningstiden gjorde att behovet av nya myter var stort, vilket skapade goda förutsättningar för ett mottagande av den nordiska mytologin. Särskilt fångslande fann man motiv som heroism men en heroism som varken var sentimental eller idyllisk. Även skalden i sig väckte stort intresse i Polen och man gjorde gärna jämförelser med motsvarande gestalter i den inhemska forntiden. En annan beröringspunkt mellan den nordiska mytologin och den polska litteraturen var vad Maria Janion kallar »en hjältemodig gemenskap mellan riddaren och folket», som bl.a. skattades högt av den störste polske romantikern, Adam Mickiewicz. Polen, liksom för övrigt alla slaviska länder, saknade i själva verket en egen nationell mytologi, vilket förklarar att den nordiska låg de inhemska romantikerna så nära.

En besläktad problematik behandlas av Janina Kamionka-Straszak i »En 'barbarisk' heroism och suckande melankoli. Nordisk litteratur i polska kalendrar från romantiken»³. Kamionka-Straszak har funnit att nordisk litteratur fungerat inom minst »tre kontexter» i den polska kulturen. Den första kontexten bestod av en litterär tradition såsom mytologi och sagor, vilka var tillgängliga genom en befintlig översättning av »Eddan». Den andra kontexten bygger på kontrasterna mellan nord och söder, dvs. på att urskilja den särskilda karaktären hos nordborna. Det poetiska programmet i den svenska litteraturen utgjorde den tredje kontexten.

En begynnande reception av skandinavisk litteratur ägde rum under 1840- och 50-talen. Oftast publicerade man i kalendrar fragment av Tegnér's »Fritiofs saga» i dess första översättning från 1840. Ett annat poem som översattes ett flertal gånger var »Axel» av samme författare.

Janina Kamionka-Straszak finner orsaken till intresset för skandinavisk litteratur ligga i ett inhemskt behov av vissa idéer som passade in i den polska samhälleliga, estetiska och politiska modellen. Det man ansåg vara karakteristiskt för den skandinaviska kulturen var bl.a. en stark frihetskänsla och en »barbarisk» heroism blandad med melankoli. Man fann även ett visst existerande släktskap med den urslaviska kulturen.

Undertecknad deltog med en komparatistisk studie »Adam Mickiewicz i kontext av den svenska litteraturen under romantiken»⁴, i vilken bl.a. konstateras att likheterna mellan Uppsala-fosforisternas och Vilono-filomaternas opposition mot klassicismen och rationalismen grundade sig på olika förutsättningar och utspelades på olika plan. För de unga polska romantikerna var det nationella engagemanget dominerande; en estetisk diskussion i diktens form förvandlades till en politisk konspiration och någon kompromiss med före detta litterära motståndare var det aldrig fråga om.

I en analys av de kontrasterande dragen mellan den polska romantiken och den svenska tas sådana aspekter upp som den litterära traditionen, författarnas förhållande till de då aktuella nationella frågorna samt deras historieuppfattning och existerande olikheter i den estetiska smaken. Av litterära motiv dis-